

“ÇEŞİT ÇEŞİT ENERJİ KERVANLARININ” GEÇECEĞİ YENİ BİR “İPEK YOLU” OLARAK, TÜRKİYE

Prof. Dr. Tolga Yarman
Galatasaray ve Işık Üniversiteleri
Ulusal Strateji, Nisan 2002

Yıl 1980. OPEC (*Petrol Üreten Ülkeler Birliği*) üyesi ülkeler, petrol fiyatını, varili (*tonun sekizde biri*), yuvarlak 10 \$’dan, 35 \$’a yükselteli, buna da bağlı olarak petrol endeksli Batı ekonomileri alt üst olalı, bir yıl kadar olmuştu. Başta petrol üreticisi Arap ülkeleri, genelde ise OPEC ülkeleri, dünyaya egemen olması, bilhassa Batılı ülkeler tarafından istenen, “*serbest piyasa ilkelerinin*” altını çiziyorlar... Kendilerinin, Batılı ülkelerden, “*elektronik eşya*”dan, “*beyaz eşya*”ya, “*otomotiv ürünleri*”nden, “*silâh*”a varıncaya kadar, çok geniş bir yelpaze içinde yer alan tüm ürünleri, Batılılar’ın belirlediği fiatlardan satın aldıklarına, dikkat çekiyorlar... Bu durumda, hemen neredeyse tümünün *yegâne metaı* durumunda olan petrolün, gün günden daha fazla azaldığı ve biteyazmakta olduğu gerekçesi ile, “*petrol fiyatını*”, “*arz ve talep dengeleri*” çerçevesinde, istedikleri gibi yükseltmeye “*hak sahibi*” olduklarını, ileri sürüyor... Böylelikle, *petrol fiyatını* (1973’de, varili 3 \$’dan 8 \$’a çıkarttıktan sonra) ikinci kez (1979’da ve bu sefer daha da fahiş bir miktarda olarak, varili işte 10 \$’dan, 35 \$’a), yükseltme kararını alıp, inatla uygulamada tutuyorlardı.

İran-İrak Savaşı: Enerji = ‘Kirli’, Hatta ‘Kanlı’ Siyaset

Tam o günlerde, bu satırların yazarı, 1980’de Münih’te toplanan XI. Dünya Enerji Konferansı’nda, ülkemizi temsilen bulunduğu sırada, konferansın *bilimsel havası* ile katiyen bağdaştırılamayacak bir gelişmeye, oradaki hemen herkes gibi, şaşkınlık içinde tanık oldu. *Fransızca konuşan bir katılımcı* kürsüden, OPEC Ülkeleri’nin temsilcilerine dönük, fiatlatın *Batılı ülkeler tarafından kabul edilemez derecede yükseltilmiş olduğunu* kasederek, sağ elinin işaret parmağını da, tehdit üslubu ile, öne arkaya hareket ettirerek, “*Beyler, ateşle oynamayınız*” deyiverdi. Salona, bir *buz dağı* düşmüş gibi oldu. Demek ki “*serbest piyasa ekonomisini*” geçerli kılmaya yönelik iddia ve çıkışlar, “*numaraydı*” ve “*dünya ekenomisi*” ancak “*Batılılar’ın istediği kadar serbest*” olabilirdi. O kadar böyle olmalı ki, 1980 Sonbaharı’nda, önce, terörden bunalan Türkiye’de, *askeri müdahale* oldu; bunun üzerine, o sırada ABD Dışişleri Bakanı olan, eski NATO Komutanı General Rogers, darbenin, kendi bilgilerinde, “*planlı*” bir biçimde yapıldığını ima edip, darbeyi yapanlara dönük olarak (*pek çok yerde kaydedildiği şekliyle*), “*Bizim çocuklar başardılar*”, dedi. Türkiye, içeride, *darbeye hak kazandırdığı ileri sürülebilecek koşullar* ne olursa olsun, *zapt-u rapt* altına alıniverdi. Arkasından da *İran-İrak Savaşı* çıktı. Daha doğrusu çıkarıldı.*

* Burada, bir yerde “*ters bir gelişme*” olduğunda, sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek açısından, şu iki kıstasa eş ağırlıklı olarak, dikkat etmek önem taşır: i) Söz konusu gelişmenin meydana gelmesine dönük olarak, acaba “*uygun bir vasat*” mevcut mudur? ii) Bu vasatı dışarıdan kaşıyanlar var mıdır? “*Vasat var*” demek, “*Dışarıdan birileri bu vasatı kaşımıyor*” demek değildir. “*Birileri vasatı azdırmak için, gayret sarfediyor*” demek de, “*Vasat hiç yok demek*” değildir. Dolayısıyla, İran ile Irak arasında çok gaddar bir savaş çıkmışsa, bunun vebalini tek başına, *böylesi bir savaş körikleyenlere yıkmak* uygun değildir. Tabii onların “*veballeri*” vardır, bunda ancak, dış gelişmeleri yeterince izlemekten yoksun, bu arada ortamın nasıl azdırılmak istendiğine gözlerini kapatmış, o ülkelerin kaderlerine yön verenlerin de, pek çok veballeri olduğunu, aynı bir ağırlıkla, tartıya dahil etmek, yansız bir değerlendirmenin baş bir gereğidir.

Taraflar, daha çok silâh alabilmek için, petrol arzını çoğalttılar. Buna bağlı olarak petrol fiyatları düştü. Batılılar, petrol satın almak üzere ödedikleri *petro-dolarları*, silâh satarak geri aldılar. Satılan silâhlar savaşta telef oldukça, İran da Irak da, daha daha fazla petrol sattılar, daha daha çok silâh aldılar.

Ticarete, önceleri petrol fiyatının yükselmesinden dolayı, sıkışıp, bir anlamda “*deliye*” dönmüş olan Batılılar (*savaş sırasında, taraflardan biri, bir parça üstünlük edinecek olsa, obür tarafa daha çok silâh satılmak suretiyle, her halde, “gerekli ince ayarların” yapıldığı hususu ayrıca saklı olarak*), son toplamda, apaşikâr kârdaydılar.

İran da Irak da, savaşın bedeli olarak, yüz milyar dolar mertebesinde tutarlarlar ödedikleri bir yana, asıl, onbinlerce gençlerini yitirdiler; acılara boğuldular. Malûm, Irak’ın elinde kalmış silâh fazlaları, Irak’ın Kuveyt’i İşgali’ndan başlayarak, “*gerektiğince*”, çeşitli defalarda, imha ediliverdi.

Yirmi yıl öncesi, Türkiye’de ve burnumuzun dibinde meydana gelen gelişmeleri hatırlatmakla, şunu ifade etmek istiyorum: “***Enerjinin olduğu yerde, muhakkak ‘siyaset’ vardır; hatta ‘kirliliği siyaset’ vardır, hatta hatta ‘kanlı siyaset vardır’. Bu ‘teorem’ dünyanın hemen her yerinde geçerlidir; bizim içinde yer aldığımız bölgede ‘daha çok’ geçerlidir.***”

*

Yakın zamanda içimizde büyüyen terör olayını da böylesi bir çerçeveden soyutlanmış olarak düşünmek, fevkalade yanlış olur. Evet, içimizde büyüyen teröre dönük olarak, Silâhlı Kuvvetlerimiz, kesin bir zafer kazanmıştır; temelde ise kendine özgü coşkusu ve gelenekleriyle, bir kenetlenme sergileyen, Türk ulusu, Türkiye Cumhuriyeti kesin bir zafer kazanmıştır. Ancak, olayın uluslararası boyutu itibariyle, neler olup bittiğine bakılacak olursa, sokaktaki insanın küçük dilini yutması sonucunu beraberinde getirecek resimler görülebilecektir. O resimler ki, nice dizi dizi filmler oluşturacak dehşetengizliktedirler. Yine de tek bir cümlede özetlemek istersek, Batılılar’ın, kendi aralarında Orta Doğu’da, bizim üzerimizden, bir hinterland kavgası yaşadıklarını ifade etmek pek yanlış olmayacaktır.

Enerji Açısından: Kafkaslar = Orta Doğu

Aynı bir çerçevede, kuşkusuz, kendilerine ait karakter özellikleri ile gelişiyor olsalar da, ne Ermenistan-Azerbeycan çatışmasını, ne Rusya’yı geniş anlamda ilgilendiren ve içine çeken Kafkaslar’daki öteki çatışmaları, bu kez Ruslar baş bir özne olmak üzere, Batılılar’ın, kendi aralarındaki, esas olarak bölgedeki *petrol odaklı hinterland kavgaları ve tepişme sürecinden* soyutlamak da, hiç mümkün sayılmamalıdır.¹

Bu bağlamda, *Türkiye’nin Güneydoğusu*, demek ki, *İrak’tan başlayıp, Arabistan yarım adasını içine alan biçimde, enerji odaklı, başlı başına bir sorun ve çatışma merkezi* oluşturmaktadır. Burada *İrak’tan* Yumurtalık’a akan petrol yanı sıra, ileride, taa *Katar’dan*, Türkiye üzerinden Batı’ya verilmesi söz konusu olan, *doğal gaz*, Türkiye’yi, doğrudan, içine alma özelliğindedir. Aynı çerçevede, *İrak, Suriye ve Mısır* doğal gazlarının da ülkemiz üzerinden Avrupa’ya verilmesi söz konusu olabilecektir.

Türkiye'nin Doğusu diğer taraftan, *İran'ın* Hazar Denizi'ne açılan ülkelerden birisi olması, buranın ise, Kuzey Doğumuz'da *baş bir enerji kaynağı* olması dolayısıyla, yine *enerji* odaklı, çok yönlü bir sorun ve çatışma merkezi oluşturmaktadır. İran'dan, Irak petrol Boru Hattı yanı sıra, Türkiye'ye doğal gaz aktarılacak olması da, Türkiye'yi, doğrudan, içine alma özelliğindedir.

Türkiye'nin Kuzey Doğusu, *Azerbeycan, Türkmenistan ve Kazakistan, keza Özbekistan* petrol ve doğal gaz bağlantıları dolayısı ile, tam bir *karmaşa yumağı* özelliğindedir. Bu ülkeler yanı sıra, enerji nakil hatlarının geçeceği *Gürcistan ve Ermenistan*, ayrı ayrı çözümlenmeye dahil edilmek durumundadırlar.

Nihayet, Kuzey'deki *Rusya*, Türkiye'nin etrafındaki *enerji odaklarının dördüncüsü* olarak, dikkate alınacaktır. Rusya'dan, gerek Balkanlar'dan Türkiye'ye gelen *doğal gaz*, gerekse de Karadeniz altından geçirilerek ülkemize aktarılmak durumunda olan *doğal gaz* da, Türkiye'yi, doğrudan, içine alma özelliğinde tasnif edilecektir.

Türkiye, böyle bir çerçevede, etrafındaki, ayrıca kendi aralarında etkileşmeli, *dört büyük kutbun*, menfaatlerinin olduğu kadar, sürtüşmelerinin de bir *kesişme konumu* özelliğindedir.

Bu çerçevede *olası gelişmeleri*, bunun ışığında da kimi önde görünen *stratejileri* irdelememiz yerinde olacaktır.

"Orta Doğu ve Türkî Cumhuriyetler Doğal Gazı'nı, Türkiye Üzerinden, Rus Doğal Gazına Alternatif Olarak, Avrupa'ya Verme", Fikri

İlginç sayılabilecek bir strateji; Türkî Cumhuriyetler, keza İran, o arada Katar doğal gazının, ülkemiz üzerinden, Yunanistan da yanımıza alınarak, Rus doğal gazıyla rekabet edecek biçimde, Avrupa'ya verilmek istenmesine ilişkin tasavvuru içermektedir.²

Bu çerçevede, bilhassa, Tuz Gölü ve Değirmenköy doğal gaz depolama tesislerini öncelikle devreye sokmak, keza hemen tüm Türkiye'de doğal gazdan yararlanmak üzere dağıtım hatlarını tesis etmek, önem taşımaktadır.

Ulusal enerji eldesi açısından bir strateji ise; Rusya'dan ya da çevremizdeki diğer kaynaklardan doğal gaz ithal edip, burada, kwxsaati 10 cent'den, nisbeten pahalı elektrik üretmek yerine; örneğin, Türkmenistan doğal gazını, Rus doğal gaz boru hatları kiralanarak, Gürcistan'a getirmek ve buradaki atıl santrallerde elektrik üreterek, bunu enterkonekte şebeke üstünden 4 cent'e Hopa'ya verme³ yaklaşımında olduğu gibi; *doğal gaz* değil, *elektrik* ithal etme; bu çerçevede de (*elektrik ürtimine dönük olarak*) *doğal gaz boru hatları* değil, *elektrik iletim hatları* tesis etme yönündeki fikir üzerine inşa olmaktadır.

“Türkiye Üzerinden, Avrupa’ya, Doğal Gaz Değil, Elektrik Verme”, Fikri

Türkmenistan doğal gazını Gürcistan’da elektriğe çevirip, bunu Hopa’ya verme fikri; *elektrik üretimi itibariyle*, genelde Ortadoğu, keza Rus ve Türkî Cumhuriyetler doğal gazını, Avrupa’ya aktarmak yerine; *hangisi ise, o kaynağın hemen yanbaşında elektrik üretilip, elektriği, kullanım merkezlerine aktarma fikrini*, ağırlıklı olarak miktatsızlamaktadır. Nitekim, işte *doğal gaz, keza petrol taşınması, elektrik taşınmasından bir mertebe (on kat) kadar daha pahalıya gelebilmekte, son toplamda elektrik maliyetini, yuvarlak bire üç, daha pahalıya getiriyor olmaktadır.*

Öyleyse, Türkiye üzerinden, *ham enerjinin üzerinden taşındığı bir ipek yolu* özelliği kesbedebileceği gibi, *elektrik üretimi itibariyle*, bundan daha rasyonel görünüyor olarak, hazır *elektriğin, üzerinden taşınacağı yeni bir ipek yolu* özelliği daha kazanabiliyor olacaktır.⁴

Bu noktada; tüm Kuzey Afrika’nın, Cebelitarık ve Sibiryaya üzerinden Avrupa’ya bağlı olduğu; keza Mısır, Suriye ve Ürdün’ün, ülkemiz üzerinden Avrupa’ya bağlanmakta olduğu; o arada Avrupa’nın kendi içinde, hemen tamamıyla *elektrik ağlarıyla* örülmüş olduğu, anımsanabilir.

Dikkate sunduğumuz stratejilerin, tabiatıyla; biri diğerine muhakkak yeğlenmek üzere değil; bilhassa hangi ağırlıklarda olarak, hangi coğrafyalarda ve doğrultularda değerlendirilmek durumunda olduklarına bağlı olarak, çalışılmaları, esas olacaktır.

Dünya’nın Isınması ve Doğu’daki Su Gizlimiz

Söz konusu bağlamda, iki husus daha kaydedilmek yerinde olacaktır. Birincisi, *Türkiye’nin Doğusu’ndaki su gizlimizdir*. Buradaki su zenginliğimiz bugün için de, malûm, gayet önemlidir ve yeterince *stratejik* bir özelliktedir. Ne var ki, atmosferin ısınmasına bağlı olarak, *“sıcak kuşak”* eğer öngörüldüğü şekliyle kuzeye kayacak, buna da bağlı olarak, eğer Akdeniz Bölgesi daha da çok ısınacaksa, *Doğu’daki su zenginliğimizin stratejik önemi* artacaktır. Bu husus her türlü *stratejik bağlamda* muhakkak göz önünde bulundurulmalıdır.

Gelişegidecek Diğer Bir Stratejik Özelliğimiz:

Güneş Enerjisi = Temiz Hidrojen Enerjisi

Burada kaydetmek istediğimiz son husus, hemen önümüzdeki yıllara dönük olmasa da, Türkiye’nin, günümüzde, pek skoplarda olmayan, *stratejik, gayet önemli diğer bir özelliği, “güneş zenginliğidir”*. Sıcak kuşağın kuzeye kayacak olması sonucu karşı karşıya kalınacak *“su kıtlığı sıkıntısı”*, ne ki işte, bizim açımızdan bir *avantaja* dönüşebilmektedir. Avrupa, enerji açısından *kurak* bir yöredir. Petrol; keza, gerek Rusya’dan Avrupa’ya verilmekte olan doğal gaz, gerekse de üzerimizden, yine Avrupa’ya verilecek olan doğal gaz ise, tabiatıyla sonludur. Avrupa bu durumda, sonraki evrelerde, öndeki bir seçenek olarak, her halde *güneş enerjisine* yönelmek durumunda olacaktır. Bu açıdan Avrupa’nın iki temel kaynağı vardır: *Kuzey Afrika* ve *Türkiye*. Türkiye, bütün Güney Avrupa Ülkeleri’nin (*İspanya, Fransa, İtalya, Eski Yugoslavya ve Yunanistan*) gördüğünden, iki kat daha fazla güneş görmektedir.

Dolayısıyla bilhassa Türkiye'nin aldığı güneş enerjisiyle su, *hidrojen ve oksijenine* ayrıştırılacak; hidrojen, sıvılaştırılarak, ya tankerlerle ya da boru hatları ile Avrupa'ya verilebilecektir.^{5, 6, 7} Ya da demin değindiğimiz biçimde, Türkiye'de kurulacak büyük hidrojen santrallerinde elektrik üretilecek, bu elektrik, iletim hatları ile Avrupa'ya verilebilecektir.

Hidrojen malûm, *temiz bir enerji* kaynağıdır. Yanınca (*yani, oksijenle birleşince*), hayatiyetimizin baş bir kaynağı olan, *su* vermektedir. *Hidrojen*; yukarıda *güneşimiz*, gezegenimizde de (*oksijen ve hidrojene*) ayrıştırılabilecek *su* oldukça, üretebileceğimiz; demek ki pratikçe hep kullanılabilir, *bir enerji kaynağı* olmaktadır. Öyleyse, *güneş enerjisi*, önümüzdeki, herhalde şöyle bir elli yılda, ülkemiz açısından ciddi bir *stratejik özellik* kazanabilecek gibi durmaktadır.

Ülkemize dönük çeşitli stratejiler çalışılırken, göz önünde tutulması yerinde olacak bir nokta da işte, budur.

Dünya atmosferine, başta *asit oksitleri* ve *karbondioksit* olmak üzere, daha fazla miktarda istenmedik madde ifrazatına izin vermeyen *Kyoto Protokolü'nün*⁸; bir defa, en kötü ahvalde *doğal gaza* öncelik tanınması; daha sonraki bir evrede ise, *hidrojen enerjisini* baş bir rolde öngörüyor olması itibariyle, Türkiye'nin, katmerli bir stratejik özellik kesbettiği hususuna dikkat ediliyordu.

Güçlü bir Türkiye Olmanın Koşulu: İç İstikrarı Olan Bir Türkiye **Bunun Koşulu: Sosyal Eşitsizliklerden Arındırılmış Bir Türkiye**

Her hal-u kârda, bölgede *kişilikli ve güçlü bir Türkiye* gerçekleştirmenin koşulunun, her ne olursa olsun, en önce, *istikrarlı bir Türkiye* olduğu unutulmamalıdır. Böyle bir Türkiye ise, *iç barışı* sağlam temellere oturmuş, bir Türkiye gerektirmektedir ki, bunun da birincil koşulu, *gelir dağılımındaki adalettir*.

Ülkemizin etrafı hiç kuşkusuz bize yönelik pek çok tehditle sarılıdır. Bunların hepsi de bizi istikrarsızlaştırmak, bunun da ötesinde kendi emelleri için, ellerinden geldiğince tüketmek üzere debelenip durmaktadırlar. Ne var ki bunların hiç biri, *iç barışımızı* tehdit eden *sosyal eşitsizliklerden* daha önemli sayılamayacaktır.

Her türlü "*ulusal stratejik yaklaşımın*"; konumuz açısından bakacak olursak; bilhassa Avrupa enerji tablosunda belirecek ihtiyaçtan yararlanıp, bunu ülkemize yönelik bir *katma değere* dönüştürecek; demek ki bir *Türkiye optimali* sağlayacak (*o arada tarihi ve kültürel, keza lâik stratejik özelliklerimizi, öteki türlü olacağından daha çok öne çıkartmamız olanağını bize bahşedecek*), "*ulusal stratejik yaklaşımların*", sağlıklı biçimde kurgulanıp sürdürülebilmesinin baş bir *düğüm noktası*, işte bu olgudur.

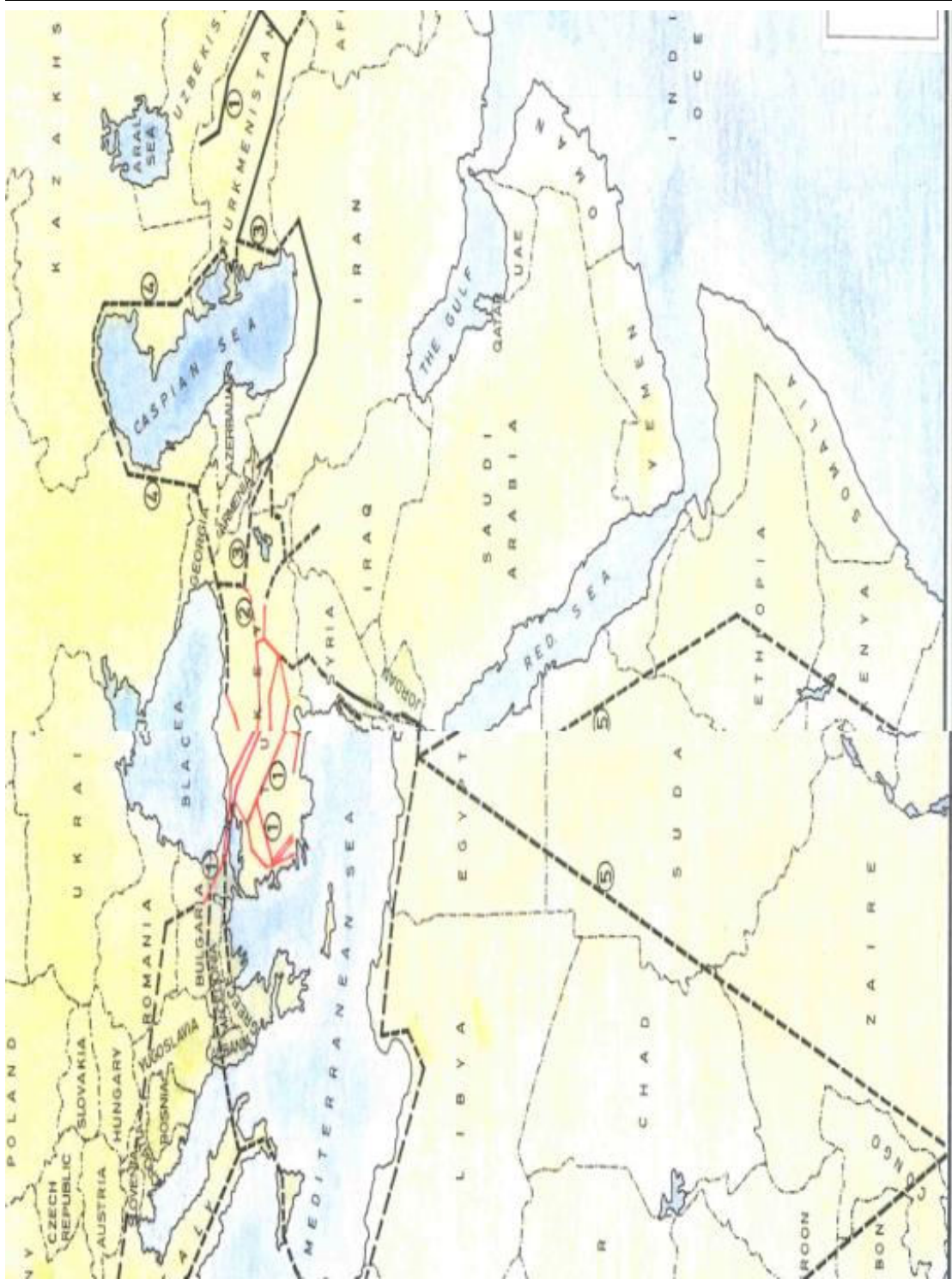
---

¹ T. Yarman, C. Akalın, *Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği, Türkiye'ye Etkileri*, Aynı Başlıklı Sempozyum, Harp Akademileri Komutanlığı, 11 – 12 Ocak 2001.

² C. Pala, *Bilgi Notu*, BOTAŞ, Eylül 2001.

-
- ³ A.Canpolat, *Enerjide Radikal Çözümler*, Ekovizyon, Ağustos 1997.
- ⁴ A.Canpolat, *International Electricity Interconnections*, Conference on Gas, Oil and Electricity Interconnections in the Balkans, Selânik, 16-17 Ekim 1995.
- ⁵ T. Yarman, *Türkiye’de Güneş Enerjisi*, Cumhuriyet, 4-7 Kasım 1984.
- ⁶ T. Yarman, *Türkiye’de Güneş Enerjisi’nden Yararlanma İmkânları, Çağrılı Bildiri*, Türkiye’nin Enerji Sorununa Ekonomik Yaklaşım, Türkiye Ekonomi Kurumu, 18 Ocak 1985, Ankara.
- ⁷ T. Yarman, *Enerji Dünyasının Sorunları, Seçenek ve Çözümleri Karşısında Türkiye*, Aynı Başlıklı Sempozyum, *Teknik Açış Konuşması*, 22-24 Mayıs 1985, Eskişehir.
- ⁸ Kyoto Protocol to The United Nations Framework Convention on Climate Change, Kyoto, Aralık 1997.

Türkiye ve Bölge'deki, mevcut ve tasarlanmakta olan elektrik hatları
Kaynak: Enerkom, STFA